

מלאכת ההוצאה – גילוי מהות השבת

הרב יעקב יהודה יקיר, ראש בית המדרש

מבוא

אמרה תורה בפרשת כי תשא, בסמוך לציווי על עשיית המשכן¹:

”אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ד' מקדשכם. ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם מחלליה מות יומת כי כל העשה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמיה. ששת ימים יעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון קדש לד' כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת. ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם. ביני ובין בני ישראל אות הוא לעולם כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש”.

ופרש רש"י: ”אך את שבתתי תשמרו” - אף על פי שתהיו רדופין וזריזין בזריזות מלאכה, שבת אל תדחה מפניה. כל אכין ורקין מיעוטין, למעט שבת ממלאכת המשכן”.

לימדה אותנו התורה שגם לצורך גבוה, לצורך מלאכת המשכן, אין עושים מלאכה בשבת.

וביאר את הדברים האלשיך הקדוש:

” שאין שמירת השבת העדר עשיית מלאכה בעלמא זכר למעשה בראשית, שאם כן לא היה הוא יתברך מחמיר בדבר כל כך, כי אם שהשתי בחינות של שבת הן רוחניות כאמור משני שמותיו יתברך כמדובר (אדנות והויה), ולמה שנפשות בני ישראל חלק אלוה ממעל על כן בבא השבת מתעוררות ומתרבות בחינותיה ומשפיעות אל כל מקומות קדושה, בפרט אל נפש כל איש ישראל לפי גדרה בא אל תוך פנימיות נפשו שהנפש נעשית כהיכל אל השפע ההוא, יען כי הוא יתרון אור גדול מאד מאיכות נפשו, ואת היתרון הזה קראו רבותינו ז"ל נפש יתירה... כי הנפש יתירה היא חלק אלוה ממעל למעלה מאיכות נפשו והוא מעולם שכלו מנוחה ואין בו יחס שום בחינת מלאכה, ועל כן אשר בו חלק מהעולם ההוא ועושה מלאכה בנפש יתירה ההיא בקרבו פוגם וקוצץ שורש נפשו ממקורה ומיד הוא נכרת, ועל כן גם בלי עדים והתראה לא יבצר ממנו כרת”.

השביתה ממלאכה בשבת אינה רק זכר לשביתת הקב"ה במעשה בראשית, אם זה היה עניינה, הייתה מלאכת המשכן דוחה את השבת. השבת היא תוספת חיות רוחנית בנפשות

¹ שמות לא, יג-יז.

ישראל, מבית גנזיו של הקב"ה, חלק אלוה ממעל, מעולם שכולו מנוחה ושאינו שייך בעבודה ובמלאכה. היא חיבור פנימי בין הקב"ה לבין ישראל, המרומם את ישראל ועושה אותם היכל ה', קדושים ושלמים שאין ראויה להם מלאכה, ולא עוד אלא שעשיית מלאכה תסלק מהם מעלתם ותכרות נפשם היתירה מהם.

וכן כתב האור החיים הקדוש שם בביאור עניין השבת והנשמה היתירה²:

"וענין נשמה זו היתירה רמזו מקומה רבותינו באומרם מתנה טובה בבית גנזי וידוע הוא מקום הנקרא גנזי המלך שהוא בחינת עולם עליון ונשמה זו מחצבה שם היא ולזה תקרא שבת כאומרם ושבת שמה כשם העולם שממנו היא שנקרא עולם שכולו שבת ועולם זה אין בו עצבון, ועליו לא בא, כדבריהם בו, אלא עונג ושמחה, ולזה צוה ה' להרחיק ביום שבת כל אותם בחינות החול המלאכה והעינוי כי באחת מהנה תגעל הנשמה משבת בקרב איש, ולזה תמצא שעיקר איסור אזהרת מלאכות שבת ביאר ה' שהם במחשבה כאומרם מלאכת מחשבת אסרה תורה, ואפילו דבור של חול אסור דכתיב ממצוא חפצך ודבר דבר, והכל לצד תוספת נשמה העליונה לעשות לפניו כסדר עולם שבאה ממנו, והוא מה שצוה ה' באומרו ושמרו בני ישראל את השבת פירוש נשמה הנקראת שבת".

התורה ציוותה בשביתה ממלאכה בשבת, שלא לחשוב מחשבת מלאכה ושלא לדבר דיבורי חול, כיוון שהמחשבה והדיבור הם ביטוי לנשמה. הנשמה היתירה שיש לישראל בשבת, באה מעולם עליון שלא שייכות בו המלאכה והעינוי, ולכן ציוותה התורה לנהוג ביום השבת כמנהג העולם העליון ממנו באה הנשמה היתירה. עשיית המלאכה בשבת גורמת להפסד הנשמה היתירה מקרב המחלל את השבת. ישראל נצטוו לשמור את השבת, לשמור את תוספת הנשמה העליונה שזוכים לה בשבת ולא להפסידה ע"י עשיית מלאכה.

על הפסוק: "וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם"³, כתב האלשיך: "באה שבת והשפיע שפע קדושה בכל מה שנברא, והיה השפע ההוא לעולם כנפש בגוף האדם, וזהו אומרו שבת וינפש כי שבת והקנה נפש לעולם לקיימו", וכן כתב האוה"ח הקדוש: "והכוונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם והוא סוד אומרו וביום השביעי שבת וינפש".

אם כן, ביארו האלשיך הקדוש והאור החיים הקדוש, כי היה העולם כגוף בלא נשמה, גשמי ונפסד, ללא יכולת קיום, עד יום השבת. יום השבת הוא היום בו נתן הקב"ה לעולם את הנפש, את החיות, את הקיום.

החיבור לחיות הרוחנית שלמעלה מהארציות, הוא המקיים את החיים העולמיים הגשמיים. יכולת העולם לקבל בשבת את הנפש ואת החיות תלויה בהשתעבודתו למקורו,

² שמות לא, טז.

³ בראשית ב, א.

לבורא העולם, במעבר לתודעה של חיבור לאלקי ולחיות הבאה ממנו. לכן נצטוונו "לא תעשה כל מלאכה"; השביתה מיצירה מלמדת על השעבוד לקב"ה. היא מכניסה אותנו לתודעת העבודות לה' בניגוד לתודעת האדנות שלנו על העולם הטבעי, כפי שכתב הרש"ר הירש⁴, על ל"ט מלאכות שבת: "אם נתבונן בסוגי המלאכות האלה, הרי מתברר שכולן פעולות יצרניות, כלומר פעולות המביאות שינוי ממשי בדבר מסוים. **ביצירה מכוונת של שינוי זה מתגלה שלטון האדם על כל דבר גשמי, וההימנעות מיצירה זו ביום השבת עשויה, אפוא, לגלות את ההשתעבדות תחת עול הבורא והריבון האחד והיחיד, שהאדם השורר בעולמו אינו אלא וואסאל שלו הכפוף לו והעובד אותו**".

פתיחה

כפי שראינו, השבת היא יום מיוחד בו אנו מקבלים נשמה עליונה הבאה מעולם של עונג ותענוג שלא שייכת בו עבודה ומלאכה. אנו מצווים לשבות ממלאכה כדי להתאים עצמנו לנשמה היתירה הזו, ולקבע בנו תודעה של חיות מאת ה' ועבודות אליו. אנו שובתים מיצירה, הקשורה בתודעה הארצית שלנו, בה אנו בעלי הבית על עולם הטבע, ונעשים עבדים נאמנים למקור החיים.

מלאכת ההוצאה, האיסור להוציא מרה"י לרה"ר, להכניס מרה"ר לרה"י ולהעביר ד' אמות ברה"ר, שונה מכל שאר מלאכות שבת. לכאורה, אין בה יצירה והיא אינה מבטאת את שלטון האדם על הטבע. א"כ מדוע ציוותה תורה לשבות ממלאכת הוצאה? מה עניינה אצל שביתת השבת?

נוסיף ונשאל; רבי פותח את מסכת שבת ב"יציאות השבת", במלאכת הוצאה. בתוס'⁵, בריש המסכת, הקשה ריב"א, מדוע פתח רבי במלאכת הוצאה, שהיא המלאכה האחרונה ברשימת ל"ט אבות מלאכה (במשנה בפרק שביעי)?

עוד הקשה ר"י בתוס'⁶: מדוע צריך לשנות שתיים, אחת לבעה"ב ואחת לעניי? כלומר, הכנסה והוצאה של זה ושל זה? ותירץ, דהוצאה **מלאכה גרועה** היא, דמה לי מוציא מרה"י לרה"ר מה לי מוציא מרה"י לרה"י, ולא הוה גמרינן הוצאה דעני מבעה"ב ולא בעה"ב מעני. הרמב"ן⁷ כתב: "הוצאה חידוש הוא שברה"י מותר לישא משא גדול ואם הוציא לרה"ר כגרוגרת חייב, משא"כ בשאר אבות מלאכות שאינן חלוקות ברשויות אלא איסורן מחמת עצמן, הואיל וחידוש הוא אין לך בה אלא חדושה בלבד". דהיינו, לא ברורה

⁴ שמות לה, א.

⁵ ד"ה יציאות'.

⁶ ד"ה יפסטי'.

⁷ חידושי הרמב"ן שבת ב, ע"א ד"ה יואיכא דקשיא'.

היצירתיות שבמלאכת הוצאה והמהות שלה, שאם עניינה עקירת החפץ ממקומו למקום אחר, מה לי לרה"י אחרת או לרה"ר? ממילא א"א ללמוד את פרטיה מסברא, כי לא ברורה הגדרת המלאכה עצמה.

עוד יש להקשות, כפי שכתב הרא"ש⁸: "ועוד אמרינן בפרקא קמא דיום טוב עירוב והוצאה לשבת ואין עירוב והוצאה ליום טוב והיינו טעמא משום דאינה חשובה מלאכה ויום טוב כתיב לא תעשה מלאכה". כלומר, לכאורה, בהלכות יו"ט למדנו שהוצאה אינה מלאכה, שהרי מלאכה אסורה ביו"ט כמו בשבת, לבד ממלאכת אוכל נפש, ומ"מ ההוצאה אינה אסורה ביו"ט.

בגמרא⁹ למדנו: "הוצאה גופה היכא כתיבה?" ופירש התוס' רי"ד¹⁰: "משום דהוצאה לאו מלאכה היא מש"ה לא בעי היכא הות הוצאה במשכן כי היכי דבעי לעיל בפ' כלל גדול קשירה במשכן היכא הות קריעה במשכן היכא הות דהנהו ודאי דהוי מלאכות בעי היכא הווי מלאכות במשכן אבל המוציא מרשות לרשות שאינה מלאכה ואין ללומדה ממשכן שאם ההוצאה שהיו עושים כשהיו מביאים הנדבה היא חשובה מלאכה א"כ כל פסיעה ופסיעה שהיו עושים תחשב אותה מלאכה אלא ודאי לא תקרא מלאכה אלא מה שהיו עושים האומנים בגוף המשכן הילכך אם לא יאסור אותה הכתוב בפירוש אין לנו לאוסרה ומש"ה בעי היכא כתיבא". כלומר, הוצאה אינה מוגדרת כמלאכה כשאר האבות, אין בה יצירה וחיודוש, ולכן צריכה התורה לאסור אותה במפורש.

מלאכת ההוצאה אומרת דרשני, היא אינה יצירתית, היא אחרונה וגם ראשונה, והיא זקוקה למקור לכל פרט ופרט בה בשונה משאר מלאכות שבהן למדים פרטים מסברא בהתאם למהות המלאכה. במאמר זה, ננסה להתבונן בה ולגלות את אורה.

א. מלאכת הוצאה כמייחדת את השבת

ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק¹¹, ביאר את החילוק בין שבת ליו"ט בעניין ההוצאה:

"דע, דבדת האלקי יש מצוות המקשרין ישראל לאביהם שבשמים, ויש מצוות המקשרים ישראל זה לזה... ונמשל זה יש בין שבת ליום טוב: שבשבת הלא אל יצא איש ממקומו, והוצאה אסורה, ומלאכת אוכל נפש אסורה. ואם כן, כל איש ואיש בפני עצמו הוא, לבדו הוא יושב ועוסק בתורה, שהמה מקושרים אל השם יתברך המרכז האמיתי, אשר כל ישראל המה קוים נפרדים המגיעים למרכז

⁸ תוס' הרא"ש שם, ד"ה 'יצאות'.

⁹ צו ע"ב.

¹⁰ שם, ד"ה 'הוצאה גופא'.

¹¹ משך חכמה, ויקרא, כג, ד"ה 'מקרא קדש יהיה לכם'.

אחד - הוא השם יתברך. ולסיבת זה המה קשורים יחדיו, כמו שאמרו במדרש רבה: בני יעקב שעובדים לאל אחד נקראים 'נפש'.

אבל יום טוב הוא מן המצוות המקשרין האומה זה לזה, לכן מלאכת אוכל נפש מותר. ואם יבואו אלף אורחים יאפה לחם, עד כי אמרו האופה מיום טוב לחול (רבה אמר) אינו לוקה (אמרינן): הואיל וחזי לאורחים. וכולם חייבים לעלות לרגל ולשמוח ולשמח. לכן הותרה הוצאה והבערה, שאם לא כן לא יהיו מקושרים ומאוגדים זה לזה כאחד".

איסור ההוצאה, הנלמד מ'איש אל יצא ממקומו', מלמד שייחודו של יום השבת הוא במבט אל הקודש הבא מלמעלה; יום השבת הוא יום בו היחיד מתקשר אל ה' יתברך, אל התורה, אל העולם שמעבר למציאות הארצית. עיקר השביתה בשבת היא הכניסה לציר האנכי, מהארץ לשמים, מהגשמי לרוחני העליון, מהעולם הזה לעולם הבא, לעומת יו"ט, שהוא אחד מימי העולם הזה, אך יום טוב הוא, שבו החיבור לקדושה הוא בציר האופקי, בחיבור לעם ישראל, ולקדושה המופיעה כבר בארץ.

נאחז בשיפולי גלימתו ונאמר, כי השבת היא תחילה למקראי קודש. היא נקודת הראשית שממנה יכולים לבוא שאר הימים הטובים. החיבור של האדם אל המעבר, אל העליונות, ואל הקדושה השמימית, הוא המפתח להופעה של הקדושה בעולם הזה, המתגלה ביו"ט.

ב. מלאכת הוצאה כאב טיפוס לכל המלאכות

החידושי הרי"מ מגור, ראה במלאכת ההוצאה אב טיפוס לכל מלאכות השבת.

לדבריו, מלאכת ההוצאה נאסרה לפני שאר מלאכות השבת, שהרי ציוותה התורה עלינו לשומרה כבר בפרשת המן. הברכה והקדושה של השבת באות לידי ביטוי בשמירה ממלאכת הוצאה, כפי שאמרה תורה¹²: "וְיָצְאוּ כִּי ד' נִתְּן לָכֶם הַשְּׁבֶתָה עַל כֵּן הוּא נִתְּן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָחֶם יוֹמִים שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹתָיו אֶל יְצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי". קדושת השבת מתבטאת בשיבת האדם מישראל במקומו מבלי לצאת ממנו, ולתכלית זו הייתה הברכה במן ביום השישי.

לשון המשנה 'יציאות השבת' מתאימה לכל עניין שמירת השבת: "גם נכלל בלשון זה כל שמירת שבת אות היא כו' שמקום ישראל הוא במקום השביתה והנייחא שהוא מן כל הבריאה כמ"ש שהי' תלויים כל מעשה בראשית עד יום ו' שקיבלו התורה. וכל המלאכות

¹² שמות טז, כט.

הכנה אל המכוון, א"כ כל מלאכה וחלול שבת הוא שיוצא ממקומו ממקום קדושת ישראל הדבקים במקום המנוחה, ולכך נאמר הלשון אל יצא כו' וכן התנא כנ"ל¹³.

מלאכת ההוצאה הבנויה על ההבחנה בין רה"י לבין רה"ר, מגלה לנו את מהותו של יום השבת.

רה"י היא מקום קדושת ישראל, מקום התיקון, בו כל ההיבטים הארציים מחוברים כאחד אל שורשם. עולה היא רה"י עד לרקיע, היא המחברת שמים וארץ. לעומתה, רה"ר אינה אלא עד עשרה טפחים. בימות החול צריך האדם לפעול גם ברה"ר, להכין את העולם לשלמות העתידית. זוהי המשמעות של המלאכה בששת ימי המעשה; תיקון העולם ובניינו ממצבו הגולמי אל המשמעות והיעוד, מתוך צמאון ליום שכולו שבת. השבת היא נקודת הקיום ומעין החיים של העולם כולו. בשבת קודש אין לתקן את החוץ. בשבת אדם מישראל צריך להישאר במקומו במנוחה ובשלוה בלי לצאת ממנו כדי לזכות לקדושתה. איסור המלאכה מבטא את ההתכנסות ברה"י מתוך חיבור אל הקודש, ואי ההתעסקות עם העולם הארצי.

ג. מלאכת הוצאה כחותם ה' על כל חיי המדינה

הרש"ר הירש¹⁴, מאיר את עינינו במבט מיוחד על מלאכת ההוצאה:

"ההוצאה מרשות לרשות, מרשות היחיד לרשות הרבים ולהיפך, וכן המעביר ד' אמות ברשות הרבים, "מלאכה גרועה" היא וקשה לכלול אותה במושג המלאכות היצרניות... אעפ"כ, דווקא מלאכה זו, שהיא "גרועה" כל כך בחיצוניותה הממשית, רבה חשיבותה עד כדי כך, שירמיהו הנביא, כאשר נצטווה בימי אחרית המדינה היהודית לבשר על דבר ישועתה, אף פריחתה ושגשוגה, בזכות שמירת השבת, - תבע, מלבד השמירה הכללית של מצוות השבת, לשמור במיוחד על איסור ההוצאה".

¹³ חידושי הרי"מ, שבת ב, ע"א, ועיין בליקוטי הלכות שבת סי' ז אות ל, שכתב: "ועל-פן הקדמים התנא הוצאה ברישא, כי כל המלאכות קלולים באיסור הוצאה מרשות לרשות, כי כל המלאכות הם בחינת ברורים מרשות הרבים לרשות היחיד שהוא רשות יחידו של עולם, כמו שכתוב בזהר הקדוש, ובשבת איסור הוצאה מרשות לרשות וכן כל המלאכות קלולים בזה פנ"ל, כי בשבת אין ברור... אבל בשבת הם צריכין לשבת ולשקט, וכל אדם צריך לשבת אז ולבלי לצאת ממקומו, כמו שכתוב (שמות טז): "שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו", שלא יעסק בשום מלאכה שהם בחינת ברורים והוצאה והכנסה מרשות לרשות, רק צריך להמשיך על עצמו קדשת שבת שהוא מנוחת שלוה והשקט כדי להמשיך עליו ישוב הדעת".

¹⁴ שמות לה, א.

הנביא ירמיהו¹⁵ ניבא בדבר ה' :

"וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ מִשְׁמַעוֹן אֵלַי נְאֻם ד' לְבַלְתִּי הִבִּיא מִשָּׂא בְשַׁעְרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וּלְקַדְּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת בַּהּ בּוֹ כָּל מְלָאכָה. וּבָאוּ בְשַׁעְרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים יֹשְׁבִים עַל כֶּסֶא דָּוִד רֹכְבִים בְּרֶכֶב וּבִסּוּסִים הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם וְיֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת לְעוֹלָם... וְאִם לֹא תִשְׁמָעוּ אֵלַי לְקַדְּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וּלְבַלְתִּי שְׂאֵת מִשָּׂא וּבֹא בְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּשַׁעְרֶיהָ וְאָכְלָה אֶרְמֹנֹת יְרוּשָׁלַם וְלֹא תִכְבְּהָ".

בציווי על שמירת השבת¹⁶, כדי להושיע את ירושלים והמדינה היהודית, הנביא מייחד את מלאכת ההוצאה מכל המלאכות: "כֹּה אָמַר ד' הִשְׁמְרוּ בְּנִפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל תִּשְׂאוּ מִשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְהִבַּאתֶם בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם. וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקַדְּשֶׁתֶם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת כְּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם". 'אל תשאו משא ואל תוציאו משא', דהיינו, אל תעשו מלאכת הוצאה, וכן 'וכל מלאכה לא תעשו', שאר כל המלאכות.

מלאכת ההוצאה אינה מלאכה יצרנית, אך היא מלאכה המגדירה את העולם החברתי, את חיי המדינה, את היחס בין איש לרעהו ואת הקשרים ההדדיים ביניהם, ואת יחס אל הציבוריות. השביתה מהוצאה משעבדת את כל העולם החברתי לה' בשבת, כפי שכתב הרש"ר הירש: "דומה שאין לתאר את מלוא חיי המדינה תיאור שלם יותר מאשר זה: יחס היחיד אל כלל החברה, יחס כלל החברה אל היחיד, כלומר תרומת היחיד לטובת הכלל ותרומת הכלל לטובת היחיד, ולבסוף קידום ענייני החברה בתחום החברה. הרי אלה יחסים הבאים לידי ביטוי קולע בהוצאה ובהכנסה מרשות הרבים לרשות היחיד ומרשות היחיד לרשות הרבים, ובהעברה ד' אמות ברשות הרבים... נראה שאיסור - הוצאה מבטא את שיעבודו של האדם לה' במעמדו בעולם החברתי... מעמיד תחת ריבונות הבורא את פועל האדם במדינה".

השביתה בשבת אינה רק מיצירה, מהתיקון של העולם הטבעי, אלא אנו משביתים גם את העולם החברתי, את המסחר, את הקשרים ההדדיים, ומשעבדים את כל המרחב הציבורי לה'.

מוסיף הרש"ר הירש וכותב: "איסור - הוצאה מעמיד, אפוא, את המדינה היהודית, את מעשי היחיד בישראל לטובת הכלל, את מעשי הכלל לטובת היחיד, וכן את מעשי המושלים בתחום המדינה - תחת ריבונות הבורא התובע ציות. מכאן אנו מבינים, מדוע דברי הנביא שהבאנו למעלה מתנים את קיום המדינה בראש ובראשונה בשמירת השבת על - ידי איסור - הוצאה, ומבשרים את חורבן המדינה בגלל חילול השבת על - ידי הוצאה.

¹⁵ ירמיהו יז, כד-כה; כז.

¹⁶ שם כא-כב.

איסור - הוצאה מטביע את חותם ה' על כל חיי המדינה, והוצאה ביום השבת קורעת "פרוטומה של מלך" מעל פני המדינה ומעל פני חיי החברה במדינה".

ד. הפסוקים מהם נלמדת מלאכת הוצאה

בריש פרק הזורק¹⁷, למד ר' יוחנן, את מלאכת הוצאה מזה שנאמר בתרומת המשכן¹⁸:

"וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחְנֶה לְאֹמֶר אִישׁ וְאִשָּׁה אֶל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלֶאכֶה לְתִרְוֹמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּקְלָא הָעָם מִהֶבְיָא". דהיינו, משה רבנו מורה לעם, שלא להוציא את התרומה מרה"י אל רה"ר, מביתם אל מחנה לוויה שבו נמצא משה. בפס' זה רה"ר היא מציאות מתוקנת יותר מרה"י. היחיד מוציא את ממונו רכושו הארצי ומגביה אותו אל הקודש. הוא עושה מלאכה ייעודית, עוסק בתיקונו של עולם, ואעפ"כ אוסרת זו התורה. רה"ר בפס' זה היא כלל ישראל, כנסת ישראל, שהיא יסוד העולם, ואסרה התורה להוציא מרה"י אליה.

לעומת זאת, בסוף פ"ק דעירובין¹⁹, למד ר' יונתן איסור הוצאה מהפס' שנאמר בפרשת המן²⁰: "רְאוּ כִּי ד' נָתַן לָכֶם הַשִּׁבֵּת עַל כֵּן הוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לֶחֶם יוֹמִים שְׁבוּ אִישׁ תַּחֲתָיו אֶל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי". למד ר' יונתן: 'אל יצא איש' - אל יוציא איש, דהיינו לא יוציא איש את כליו ללקוט מן ביום השבת. ההוצאה כאן, היא היציאה לרה"ר למלחמת הקיום, לאסוף מזון להביא טרף הביתה. רה"ר כאן היא מקום הפירוד, קנאת איש מרעהו, אליה מוציא האדם את עצמו וכליו מרה"י לעבודת יומו. התורה מצוה את האדם שלא לטרוח בפרנסתו ביום השבת. עליו לשבות מצרכי קיומו וממלחמת החיים, להישאר ברה"י שלו, לפנות בדעתו ובמחשבתו אל הקדושה והנועם שמעבר לעולמיות היום יומית.

רב אשי העיר על דברי ר' יונתן: "מי כתיב 'אל יוציא', 'אל יצא' כתיב", וכתב רש"י, שהוא חולק על ר' יונתן: "'אל יצא כתיב' - ואין כאן לשון הוצאת משוי". דהיינו, לדעת רש"י²¹, הפס' 'אל יצא איש' אינו מקור לאיסור הוצאה לפי רב אשי. לעומת זאת, כתבו התוס'²², שגם רב אשי מודה שלמדים מ'אל יצא' - אל יוציא: "והכי משמע פשטי דקרא שאל יצא בשבת עם כליו ללקוט את המן כדרך שעושין בחול".

¹⁷ צו ע"ב.

¹⁸ שמות לו, ו.

¹⁹ יז ע"ב.

²⁰ שמות טז, כט.

²¹ בריש מסכת שבת, כתב רש"י בד"ה 'שתים', שלמדנו הוצאה מיוצו משה ויעבירו קול...', והתוס' בד"ה 'יציאות', כתבו שלמדנו מ'אל יצא איש', לשיטתייהו.

²² ד"ה 'לאוי'.

”מניין שהוצאה קרוייה מלאכה? רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן שמע להן מן הדא: 'ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא'. נמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגיזברים. ר' חזקיה בשם ר' אילא אפילו הכנסה את שמע מינה. כשם שנמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגזברין כך נמנעו הגיזברין מלקבל מידן ולהכניס ללישכה. ר' חזקיה בשם ר' אחא שמע כולהן מן הדין קרייא: 'לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו'.”

הירושלמי אינו מזכיר את 'אל יצא איש' ביחס לאיסור הוצאה. הוא מביא את הפסוק מתרומת המשכן, "ויצו משה... איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה", ואת הפסוקים מירמיה שהבאנו לעיל,

המתבארים היטב עפ"י פסוק בנחמיה²⁴: "בַּיָּמִים הַהֵמָּה רָאִיתִי בִּיהוּדָה דְרָכִים גְּתוֹת בְּשַׁבָּת וּמְבִיאים הָעֲרָמוֹת וְעִמָּסִים עַל הַחֲמָרִים וְאִף יַיִן עֲנָבִים וְתַאֲנִים וְכָל מִשְׂא וּמְבִיאים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וְאֶעִיד בְּיוֹם מִכְרָם צִיד". הנביא מצוה שלא לשאת משא, ולא להוציא משא ביום השבת. דהיינו, שלא לעסוק במשא ומתן, לקנות ולמכור²⁵. מלאכת ההוצאה קשורה בדבריו עם היציאה לרה"ר למלחמת החיים כמו שלמדנו את עניינה בבבלי מ'אל יוציא איש'.

ה. מלאכת הוצאה: יציאת האדם או הוצאת החפץ?

המשנה בריש שבת, יציאות השבת, מלמדת אותנו את דיני מלאכת ההוצאה. העקירה, ההוצאה מרשות לרשות וההנחה, הם חלקי המלאכה שבהצטרפם נשלמת המלאכה. נראה במשנה שעניינה של המלאכה הוא בחפץ העובר מרשות לרשות, שהרי האדם העושה את המלאכה במשנה, אינו משנה את מקומו.

אמנם, למדנו בתוס', בריש מסכת שבועות²⁶, שעיקר מלאכת ההוצאה הוא, כשהאדם יוצא מרה"ר לרה"ר ונוטל עמו משא: "משום דקס"ד דלא הוא דרך הוצאה אלא כשעומד ברשות היחיד ונטל פירות ויצא לרשות הרבים אבל כי האי גוונא דגופו ברשות היחיד

²³ שבת פ"א, ה"א.

²⁴ יג, טו.

²⁵ כעין זה למדנו בשבת ו,א, בברייתא: "ד' רשויות לשבת: והכרמלית... ואין נושאים ונותנים בתוכה", ופירש רש"י, שאין מטלטלין בה אלא בתוך ד"א. כלומר, הברייתא רואה את מלאכת ההוצאה בהקשר למשא ומתן.

²⁶ ב ע"א, ד"ה יציאות'.

וידו ברשות הרבים או איפכא לאו דרך הוצאה היא. דהיינו, מלאכת ההוצאה עניינה יציאתו של האדם מהרשות כשהוא נושא משא.

חידשה המשנה, שגם כאשר האדם אינו יוצא מרשות לרשות, אלא רק מוציא חפץ מרשות לרשות מיקרי מלאכת הוצאה.

הפנ"י²⁷, כתב שמהפס': "אל יצא איש ממקומו", למדנו את עיקר המלאכה, ואילו את הוצאת החפץ ללא יציאת האדם למדנו מ"ויכלא העם מהביא": "כיון דלעיקר הוצאה ממש שאדם עצמו יוצא ממקומו עם החפץ, בלא"ה שפיר שמעינן לה מקרא דאל יצא דכתיב במן, ועל זה לא הוצרך משה להזהירן במשכן, אלא על כרחך דעיקר אזהרה במשכן היינו לאסור הוצאה בכל ענין אפילו לעמוד ברה"י ולמסור ליד הגיזבר העומד ברה"ר כדאיתא להדיא בירושלמי בריש מכילתין".

למדנו בגמרא בעירובין²⁸: "ואמר רבא: מחלוקת להלך, אבל לטלטל - דברי הכל: **ארבע אמות** - אין, טפי - לא. והני ארבע אמות היכא כתיבא? - כדתניא: **שבו איש תחתיו - כתחתיו**". כלומר, אין להעביר ד' אמות ברה"ר. אין להוציא את החפץ ממקומו של האדם המוגדר כד' אמותיו. ר"י בתוספות²⁹ למד מפסוק זה, את הגדרת מקומו של חפץ, מקום חשוב של ד' טפחים. לדבריו אמרה התורה בפסוק אל יוציא איש את החפץ ממקומו. למדנו א"כ, שיש מקור מהתורה לאסור העברת ד"א ברה"ר.

לכאורה, הדבר קשה, שהרי בגמרא בשבת³⁰ למדנו שמעביר ד"א ברה"ר גמרי לה, למדו הלכה זו מפי השמועה, ואין לה מקור מפסוק? קושיה זו הקשה החת"ס³¹, ותירץ כך: "ביושב במקומו ומוציא הכלי ע"י הושטת ידו חוץ למקומו דהיינו ד' אמות זה הוא מפורש בקרא שבו איש תחתיו אל יוציא איש ממקומו, דמקומו של אדם הוא ד' אמות. אך אם האדם תופס החפץ בידו והולך ומעבירו ד' אמות זה אינו מפורש בקרא דהרי אינו (מוציא) [מוציא] כלי ממקומו של עצמו שהרי בכל מקום שהוא הולך מקומו עמו ואין החפץ יוצא ממקומו של אדם ולזה הוצרך הלכתא גמירי ריש פרק הזורק".

הוסיף החת"ס וכתב על ההבדל בין הוצאה והכנסה לבין מעביר ד"א ברה"ר: "נמצא לפי זה במעביר ד' אמות מפורש בקרא שלא יושיט בידו החפץ חוץ לד' אמות, אך המעבירו בגופו הוא רק הלכתא גמירי, וההפך מזה בהוצאה שהמוציא גופו מרשות היחיד לרה"ר מפורש בקרא אל יעשו עוד מלאכה להביא והיינו שהם בעצמם יצאו מרה"י והביאו הנדבה לגזבר, אך העומד במקומו ומושיט לרשות אחר, כגווי דעני ודבעל הבית דמשנתנו

²⁷ צו ע"ב, ד"ה 'והנלע"ד ליישבי'.

²⁸ מח ע"א.

²⁹ ד ע"א, ד"ה 'והא בעינן'.

³⁰ צו ע"ב.

³¹ ב ע"א, ד"ה 'והנה בהך קרא'.

זה לא מצינו מפורש בקרא, אף על גב דהוה במשכן הלויס הורידו הקרשים מהעגלות לקרקע כבסוף פ' במה טומנין, מ"מ בקרא לא מצינו לאיסור".

נמצאנו למדים, שעיקר ההוצאה וההכנסה הם ביציאת האדם מרשות לרשות עם חפציו והוא מתחייב גם אם עומד במקומו ומושיט את חפציו לרשות אחרת, ואילו עיקר העברת ד"א ברה"ר היא בהושטת החפץ בידו ומ"מ מתחייב גם אם מעביר גופו וחפציו עמו. בהוצאה ובהכנסה העיקר הוא מעבר האדם בין הרשויות ואילו במעביר ד"א ברה"ר העיקר הוא יציאת החפץ ממקומו.

ביחס למעביר ד"א ברה"ר כתב התוס' רי"ד³², ששיעור ד"א הוא שוה לכל אדם, בשונה מד"א להילוך לעניין תחומין שמשערים אותן לפי האדם באמה שלו: "באמה דידי נ"ל דוקא להלך אבל לטלטל באמה של קודש שהמעביר ד' אמות ברה"ר דהילכתא גמירי לה שיעור שוה יש לכל אדם בין לננס בין לענק כשהמקום החפץ הוא מודד ד"א לכל צד". כיוון שההגדרה היא מקום החפץ ממילא היא הגדרה קבועה באמות הידועות. אמנם הרמב"ם³³, לא כתב כך, אלא פסק שמשערים באמת כל איש ואיש: "מותר לאדם לטלטל ברשות הרבים בתוך ארבע אמות על ארבע אמות שהוא עומד בצדן, ויש לו לטלטל בכל המרובע הזה, ובאמה שלו מודדין, ואם היה ננס באיבריו נותנין לו ארבע אמות כבינוניות של כל אדם"³⁴.

ו. עני ובעל הבית

תנא דמתניתין בריש שבת בפרשו את יציאות השבת השתמש בעני ובעה"ב. העני עומד בחוץ ובעה"ב עומד בפנים, מה בא ללמדנו בזה? מדוע נקט דוגמה זו ולא סתם ראובן ושמעון?

הרמב"ם כתב³⁵ שנקט התנא עני ובעה"ב על מנת לקצר: "אבל למה אמר העני ובעל הבית, ולא אמר איש אחד עומד ברשות הרבים ואיש אחד עומד ברשות היחיד, הרי זה כדי לקצר, לפי שהיה צריך לומר האיש העומד ברשות הרבים במקום אמרו העני, והנה נעשית מלה אחת מורה על ענין שהיו מורים עליו ארבע מלים".

לעומת זאת, הרע"ב כתב שבא התנא ללמדנו דבר נוסף: "פשט העני את ידו - ובתוכה קופה או הסל שמקבל בו ככרות מבעל הבית. ולהכי נקט הוצאה בלשון עני ועשיר, דאגב

³² עירובין מח ע"א, ד"ה ישם, לעולם באמה דידיה'.

³³ שבת פ"ב ה"ו.

³⁴ בעניין הגדרה אובייקטיבית למקומו של חפץ בלי להתחשב בבעליו, יש לעיין בדין חפצי הפקר אין קונים שבתה, בשו"ע או"ח תא, א, ועיין עוד בדברי יחזקאל סי' ז.

³⁵ פירוש המשנה שבת פ"א מ"א.

אורחיה קמ"ל דמצוה הבאה בעבירה אסורה וחייבין עליה". החת"ס³⁶ ביאר את דבריו: "העני עומד בחוץ כ' הרע"ב... עיין שם ולשון מסורס הוא ורוצה לומר **עבירה הבאה במצוה** חייב עליה. וקאי אחיובא דבעה"ב שבהול הי' במצות צדקה ונכשל בה וחייב עליה". דהיינו, התנא נקט בדוגמה של עני המקבץ אוכלים מבעה"ב, מבקש פת ויין לשבת, על מנת ללמדנו שאין להוציא לו אוכלים משום מלאכת הוצאה, דאין לחלל את השבת גם עבור מצוות צדקה.

נראה לומר שרבי נקט במשנתנו עני ובעה"ב, ללמדנו עניין מהותי במלאכת הוצאה. מה שלמדנו מפרשת המן, מ'אל יוציא איש', שלא לצאת עם כלינו לרה"ר לאסוף צורך נפשנו, מופיע במשנה כעני הדואג לסעודת השבת שלו, ובעה"ב החפץ לקיים מצוות צדקה. מלמדנו רבי, שהאיסור אינו רק במסחר ובמשא ומתן להביא טרף לביתנו, ההוצאה אסורה גם לצורך היום של העני וגם כאשר בעה"ב כלל אינו יוצא בעצמו לרה"ר. בשבת צריך להכין כל צרכנו מבעוד יום, גם העני המקבץ יעשה זאת קודם השבת, או שבעה"ב יזמינו מערב שבת.

האחרונים³⁷ דנו בדברי הרע"ב; כיצד כתב שבעה"ב יתחייב, הא קי"ל 'טעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה פטור', ובעה"ב טעה במצוות צדקה וכיצד יתחייב חטאת? החת"ס תירץ את הקושיה, בכך שאין הוא מקיים מצוה בנתינתו לעני: "**שהעני הזה הוא אינו הגון ואינו מחויב להחיותו**, והבע"ה חושב לעשות מצות צדקה אבל באמת לא עשה שהרי נתן למי שאינו ראוי להחיותו, והוא לי' טעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה משום הכי חייב". כלומר העני, המזלזל באיסור ההוצאה, ויוצא לדאוג לצרכיו בשבת איננו מצווים לתת לו צדקה ולהחיותו. כל ישראל, וגם העניים שבהם מצווים בשמירת השבת, מצווים שלא לצאת למחיתם ביום השבת. עלינו כולנו, להכין כל צרכי השבת מיום השישי לשבת.

ז. מלאכת הוצאה מוגדרת לפי צורך האדם המוציא

המשנה, יציאות השבת, מנתה הוצאה דעני והוצאה דעשיר וכן בהכנסה. התוס'³⁸ הקשו, מדוע צריך לשנות את ההוצאה וההכנסה בכפליים? מה ההבדל בין הוצאה דעני לבין הוצאה דבעה"ב, בשני המקרים החפץ יוצא מרה"י לרה"ר? ותירץ ר"י בתוספות, שהוצאה היא מלאכה גרועה, ולא הייתי יכול ללמוד הוצאה דבעה"ב מהוצאה דעני ולהיפך. התוס' הוכיחו דבריו, מזה שלמדנו את מלאכת הוצאה משני פסוקים: בריש הזורק מיוכלא העם

³⁶ ב ע"א, ד"ה 'העני עומד'.

³⁷ תוס' יו"ט שבת פ"א מ"א; חת"ס שבת ב ע"א, ד"ה 'מיהו צריך'; ערול"נ סוכה מא ע"ב ד"ה 'במתניתן מפני שהוציא'.

³⁸ ב ע"א, ד"ה 'פשטי'.

מהביא' ובסופ"ק דעירובין מ'איש אל יצא ממקומו' – איש אל יוציא, והיינו אחד להוצאה דבעה"ב ואחד להוצאה דעני.

הרמב"ן³⁹ ביאר דבריהם:

"חד בפרק הזורק מדכתיב: 'ויכלא העם מהביא' נמנעו להוציא מביתם למחנה לויא שהוא רה"ר והיינו הוצאה דבעה"ב, והוצאה דעני נפקא לן במס' ערובין בפ"ק מדכתיב אל יצא איש ממקומו". כלומר, התורה כתבה שני פסוקים למלאכת הוצאה, 'אל יצא איש' – הוצאה דעני, ו'ויכלא העם מהביא' – הוצאה דבעה"ב, כיוון שא"א ללמוד בסברא הוצאה מחברתה.

צריך להתבונן בדבריהם, דלכאוי' מה שכתבו התוס' שהפס' "אל יצא איש" נצרך להוצאה דעני, אינו מובן?! דהא הוצאה דעני, היינו שאדם הנמצא ברה"ר מוציא מרה"י, ו-"באיש אל יצא", מיירי בלצאת עם כלים מרה"י לרה"ר והיינו הוצאה דבעה"ב?!

ולכאוי' צריך לפרש דבריהם, שהוצאה דעני ודבעה"ב לא תליא במיקום האדם, אלא בהגדרת הצורך שלו. כלומר הוצאה דעני, היא הוצאה שהאדם עושה לצורך עצמו בין כשהוא בחוץ ונוטל מבעה"ב לצורכו, ובין שהוא יוצא מביתו עם כלי לצורך לקיטת המן לביתו. לעומת זאת הוצאה דבעה"ב עניינה נתינה של האדם לאחרים כמו שהיה בנדבת המשכן, שכל ישראל הוציאו מביתם תרומה לקודש.

הרמב"ן בחידושו⁴⁰ מתמודד אף הוא עם השאלה, מדוע שנתה המשנה הוצאה והכנסה בכפליים, והביא שיטת י"א שאמרו: **"הואיל ושתני הוצאות הם בשני ענינים תרתי חשיבי, וכ"ש שיש להתחייב על הוצאת עני ועל הכנסת בעה"ב ולפטור על הוצאת בעה"ב ועל הכנסת עני שדרך האדם למשוך לעצמו והיא המלאכה החשובה אצלם"**.

כלומר, עיקר החיוב במלאכת הוצאה הוא המצב בו האדם מושך לעצמו, דואג לצרכיו ואוסף אליו חפצים, בין אם הוא נמצא ברה"י ובין אם הוא נמצא ברה"ר. עיקר האיסור במלאכה הוא דאגת האדם לצרכיו ומשיכתם אליו מרשות אחרת.

כהוכחה לדבריו, הביא הרמב"ן את דברי הירושלמי: **"א"ר יוסי עני ועשיר אחד הם ומנו אותם חכמים שתיים וכו'". פי' מפני שמשונה הוצאת זה מזה מפני שהעני מביא לרשות שהוא עומד ודרך הוצאה בכך, ובעה"ב מוציא מרה"י שהוא בו לרשות שאינו עומד שם".** הירושלמי מגדיר את דרך ההוצאה, כמצב שבו האדם מביא את החפץ אליו, דואג לצרכיו ולמחייתו. דהיינו, הוצאה דעני והכנסה דבעה"ב הן עיקר איסור מלאכת הוצאה.

³⁹ ד"ה 'ואיכא דקשיא'.

⁴⁰ ד"ה 'וי"א דלא צריכי'.

וכן כתב במפורש החת"ס⁴¹: "דה"נ יש לחלק בין הענינים, דהוצאה והכנסה דבעה"ב הוא להוציא הדבר מעצמו וליתנו לאחר כדרך שה"י במשכן שהביאו נדבותם לגזבר - והוצאה והכנסה דעני הוא לצורך עצמו להכניסו מאחרים כדרך לוקטי המן ואיצטריך תרווייהו".

על הפס'⁴²: "וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה עַד אָנָּה מֵאַנְתֶּם לְשֹׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתַי", העוסק ביציאת אנשים ללקוט מן ביום השבת, כתב הרש"ר הירש: "מי שעוסק בענייני פרנסתו בשבת בניגוד לרצון ה', כופר בכך, שה' הוא הזן ומפרנס אותו. הרי הוא כמתיימר, שיש בידו להתפרנס בלא רצון ה' ואף נגד רצון ה', כביכול לא ברצון ה' ובחסדו תלוי מזונו וקיומו, אלא בהשתדלות עצמו בלבד ובאמצעים הנתונים לו על - פי חוקי הטבע. כסבור הוא, שאם רק ישתדל - ימצא, ואם רק ימצא - ייהנה, ואם רק ייהנה - מאושר יהיה, וכל זאת אינו תלוי בה'. יהודי העוסק בענייני פרנסתו בשבת פונה עורף לה' ולקיום רצונו - לחלוטין; אין לו אדון בעולם מלבד עצמו, והריהו ככופר בכל התורה כולה".

ציווי התורה: "שבו איש תחתיו - אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" שנאמר ביחס ללקיטת המן, מלמד את השביתה מכל ענייני הפרנסה והמסחר, והמשא והמתן החברתי, שהם עיקר עניינה של מלאכת הוצאה.

ח. הוצאה והכנסה

מה היחס ביניהן? האם שתיהן אבות? האם הכנסה היא תולדה?

למדנו בברייתא⁴³: "אין חייבין אלא על מלאכה שכיוצא בה היתה במשכן, הם זרעו - ואתם לא תזרעו, הם קצרו - ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה - ואתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד. הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע - ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים". הרמב"ן⁴⁴, למד מכאן מקור להכנסה במשכן, וממילא להיותה אב דומיא דהוצאה.

בתחילת הסוגיה הראשונה במסכת שבת, מצינו שהוצאה היא אב והכנסה היא תולדה. בדעת רב פפא ורב אשי כתבו הראשונים⁴⁵, שגם הכנסה היא אב, ובדעת רבא שוב נקטו שהכנסה היא תולדה. רבינא דייק במשנה שגם הכנסה נקראת יציאה והיינו שעיקר

⁴¹ ד"ה 'כיצד העני'.

⁴² שמות טז, כח.

⁴³ מט ע"ב.

⁴⁴ ב ע"ב, ד"ה 'ופרקין'.

⁴⁵ רמב"ן שם ד"ה 'אלא אמר', רשב"א ד"ה 'אמר רב אשי'.

המלאכה הוא עקירת החפץ ממקום שהיה מונח בו. ממילא, לכאורה, אין חילוק בין עקירה של הוצאה לבין עקירה של הכנסה דהיא היא.

אליבא דרבא 'יצאות' היינו רשויות, ופירשו התוס' שנקט התנא לשון 'תוצאות', כלומר יעדים, והיינו רה"י ורה"ר. נראה שעיקר המלאכה היא המעבר אל רשות אחרת ויתכן שיש הבדל בין הוצאה שהיא אב לבין הכנסה שהיא תולדה.

למדנו בגמרא⁴⁶: "אשכחן הוצאה, הכנסה מנלן? סברא היא, מכדי מרשות לרשות הוא, מה לי אפוקי ומה לי עיולי? מיהו, הוצאה - אב, הכנסה - תולדה". התוספות⁴⁷, דנו ביחס בין הברייתא הנ"ל שאומרת שהכנסה הייתה במשכן לבין הגמרא. מדוע יש ללמוד מסברא את מה שהיה במשכן?

"וא"ת כיון דהכנסה היתה במשכן מה צריך תו לקמן בהזורק לפרושי דסברא הוא מה לי אפוקי מה לי עיולי דהזורק ד' אמות ברה"ר משמע דאי הוה משכחת לה במשכן הוה ניחא ליה אף על גב דהתם ליכא סברא וי"ל דאיצטריך סברא להכנסה דבעה"ב דלא הוה במשכן דהם העלו קרשים כו' היינו הכנסה דעני דמסתמא בקרקע היו עומדים שהוא רה"ר".

הרשב"א⁴⁸ למד מדבריהם שגם הגמרא בהזורק, יכולה לסבור שהכנסה דעני היא אב כיוון שהייתה במשכן. הכנסה דבעה"ב שלא הייתה במשכן, ולמדנו אותה מסברא היא תולדה: "ולפי מה שכתבו בתוספות אפשר דההיא דפרק הזורק כוותיה דרב פפא נמי אתיא, שהם ז"ל כתבו דהכנסה דהתם היינו הכנסה דבעל הבית דליתא במשכן, דאילו הכנסה דעני למה לן למילפה התם מסברא דמה לי אפוקי מה לי עיולי בלאו הכי נמי תיתי לן מדהות במשכן וכדאמרין בפרק במה טומנין, אלא ודאי לא נפקא לן מסברא דמה לי אפוקי מה לי עיולי אלא הכנסה דבעל הבית, דהם העלו קרשים מקרקע לעגלה היינו הכנסה דעני העומד בחוץ".

ט. יציאות השבת, מהן?

המשנה בריש שבת, נקטה לשון 'יצאות' השבת, ופירשה: כיצד? הוצאות והכנסות דעני ודבעה"ב. דהיינו, הוצאה מרה"י לרה"ר, והכנסה מרה"ר לרה"י, על דרך החיוב ועל דרך

⁴⁶ צו ע"ב.

⁴⁷ ב ע"א, ד"ה 'פשטי'.

⁴⁸ ב ע"ב, ד"ה 'ולפי מה', עיין 'תוצאות חיים' סי' ה, אות ה, בהסבר החילוק בין הכנסה דעני להכנסה דבעה"ב.

הפטור. בגמ'⁴⁹, בהבנה הראשונה הפירוש ל'יציאות' הוא הוצאות ולא הכנסות⁵⁰. רב אשי לומד ממשנת ל"ט אבות, שנקטה: "המוציא מרשות לרשות", שהתנא קורא גם להכנסה הוצאה. בטעם הדבר מסבירה הגמ': "כל עקירת חפץ ממקומו תנא הוצאה קרי לה". בהבנה הראשונה חשבה הגמ' שהכיוון של המעבר בין הרשויות הוא המגדיר, וממילא דווקא הוצאה תיקרא יציאה, אבל למדנו שעצם החלפת הרשות של החפץ, עקירתו ממקומו למקום אחר היא היציאה, ולכן גם הכנסה נקראת יציאה.

לדעת רבא 'יציאות' היינו רשויות. כלומר, הלשון 'יציאות' במובן של הוצאות אינה מתאימה להכנסה, ולכן יש לפרשה באופן אחר. לשיטתו התנא לימד שהרשויות רה"י ורה"ר גורמות למלאכת הוצאה. התוס'⁵¹ פירשו את דבריו, שנקט התנא לשון 'תוצאות', כלומר יעדים, והיינו רה"י ורה"ר. החת"ס⁵² כתב, שנראה שרבא לא סובר את דרשת 'אל יוציא איש', ולדעתו 'אל יצא איש' נאמר רק לתחומין.

רש"י על המשנה⁵³, פירש, 'יציאות': "הוצאות שמרשות לרשות... דהכנסות נמי קא קרי יציאות, הואיל ומוציא מרשות לרשות". כלומר הוצאה והכנסה נקראות יציאות, ועיקר עניינה של המלאכה הוא המעבר מרה"י לרה"ר ולהיפך. התוס'⁵⁴ כתבו שהתנא נקט לישנא דקרא: 'אל יצא איש' ולכן כתב 'יציאות' ופירשו 'הוצאות'.

י. עקירה והנחה

אמרה תורה⁵⁵: "וְאִם נָפֵשׁ אַחַת תִּחַטָּא בְשִׁגְגָה מֵעַם הָאָרֶץ בְּעִשְׂתָּהּ אַחַת מִמִּצְוֹת ד' אֲשֶׁר לֹא תַעֲשִׂינָהּ וְאִשָּׁם", ולמדה הגמרא⁵⁶: "למעוטי זה עוקר וזה מניח". מלאכת הוצאה

⁴⁹ ב ע"ב.

⁵⁰ תוס' ד"ה 'והא יציאות' ביאר שאע"פ שהמשנה פירטה גם הכנסות, מ"מ ניתן להבין שביציאות, כוונתה רק להוצאות.

⁵¹ ד"ה 'רשויות': 'ויציאות נראה לריב"א דהוי כמו תוצאות דאשכחן רשויות דאקרי הוצאות דכתיב: 'והיו תוצאותיו הימה' ומתרגמינן רשוותיה".

⁵² ד"ה 'יציאת'.

⁵³ ד"ה 'יציאות'.

⁵⁴ ש.ס.

⁵⁵ ויקרא ד, כז.

⁵⁶ צג ע"א.

כוללת שני יסודות: עקירת החפץ מרשות אחת והנחתו ברשות אחרת, כאשר שניהם נעשים ע"י אדם אחד הוא מתחייב על המלאכה מהתורה.

הגמרא⁵⁷ נוקטת בצורה פשוטה שצריך מקום של ד' על ד' טפחים, שהוא מקום חשוב, ע"מ לראות את החפץ כמונח לעניין הוצאה⁵⁸. כמו כן, ידו של אדם מוגדרת בגמרא⁵⁹ כמקום דע"ד.

ניתן להתבונן על העקירה וההנחה כמגדירות, את היציאה של החפץ מרשות אחת-עקירה, ואת כניסתו לרשות חדשה-הנחה. כלומר, לפי מבט זה עניינה של המלאכה הוא המעבר בין הרשויות האסור בשבת. כאשר חפץ מונח ברשות, עקירתו ע"מ להוציאו ממנה ולהכניסו לרשות אחרת ולהניחו בה, אסורה בשבת.

על פי התבוננות זו, ניתן להבין את החידוש בזה שידו של אדם חשובה כמקום חשוב: כיון שעיקר המלאכה הוא ההוצאה מרשות לרשות, הייתי חושב שיד האדם אינה מוגדרת כרשות, וחידשה הגמרא שחפץ המונח ביד האדם מונח ברשות⁶⁰.

דין נוסף העולה מהגדרה זו של המלאכה, הוא הגדרת המעבר בין הרשויות עצמו כעקירה. באדם המגרר חפץ על הקרקע בשבת, הביא הרמב"ן בשם הראב"ד שיש לחלק בין מעביר ד"א ברה"ר לבין מוציא מרשות לרשות. הראב"ד ללמד את סוגית 'זירזא דקניא' דווקא במעביר ד"א ברה"ר, וחידש שבמגרר בהוצאה מרשות לרשות חייב. לדעתו אע"פ שהחפץ מונח כל הזמן על הקרקע, עצם היציאה שלו מרשות לרשות היא עקירתו והנחתו⁶¹.

⁵⁷ ד ע"א.

⁵⁸ יש להאיר עפ"י הריטב"א דהנחה ברה"י במשהו סגי: "והא בעינן עקירה והנחה מעל גבי מקום וליכא פירש ר"ת ז"ל טעמא דמילתא לפי שאין אדם [רגיל להניח] חפץ בפחות מד' טפחים מרשות הרבים, ומסתמא כן היה במשכן, ותנאי דאמרינן בשמעתין דפליגי בה לית להו האי טעמא, [א"י] גמירי לה הכי, ולקמן (ז' ב') מוכח בדבר חסדא דנעץ קנה ברשות היחיד וכו', דלא פרכינן הכא אלא מהנחה דרשות הרבים ומעקירה אפי' דרשות היחיד, אבל הנחה [דרשות היחיד] במשהו סגי".

⁵⁹ ה ע"א.

⁶⁰ אור הישר הלכות שבת פ"ג ה"ב: "ידו של אדם חשובה לו כארבעה על ארבעה וכו'. לכאורה מאי חידושא דרבא ור' יוחנן דידו נחשב כרשותו, הרי גבי שליחות יד דאי לאו דגלי רחמנא המצא תמצא וכן גבי גט אי לא הוה כתיב ונתן הוה אמינא דיד יד ממש הוא, עד דאיצטריך להו קראי לרבות רשותו דהוא כידו כדאמרינן בב"מ נ"ו ע"ב עיין שם, ואיך נימא גבי שבת דידו גרע עד דאיצטריכא להו להשמיענו דידו הוי נמי כרשותו, די"ל דגבי שליחות יד וגט דבדידהו כתב רחמנא יד, ויש מקום לאמר דידו דוקא איצטריך להו לרבות רשותו דגם זה כידו הוא, משא"כ בעקירה והנחה דשבת דמקורם הוא מויכלא העם מהביא או מאל יצא איש ממקומו אל יוציא כתיב, כדהאריכו התוס' רפ"ק דשבת ובפסחים פ"ה ריש ע"ב, והוצאה והבאה סתמן הוא מאיזה ולאיזה רשות, משום הכי הוה החידוש דגם ידו נחשב לענין זה כרשותו".

⁶¹ שיטה מקובצת מסכת כתובות לא ע"א: "היה מגרר ויוצא פטור". איכא דקשיא ליה והא ליכא עקירה כדאמרינן בפרק קמא דשבת האי זירזא דקני רמה וזקפיה רמה וזקפיה לא מחייב עד דעקר ליה והכא נמי הא ליכא עקירה ושמעתי שהראב"ד ז"ל היה מתני דכי בעינן הגבהה ה"מ במגרר ד' אמות ברי"ה אבל במוציא מרי"ה לרי"ה עקירת הרשות עקירה היא וכמגביהו היא ומיהו כי מגבה ליה על מנת להצניעו ונמלך עליו להוציאו פטור שהרי לא היה מונח ברה"י כדי שתאמר עקירת הרשות עקירה הוא אלא בידו הוא ורשות אחרת היא עקירה ראשונה אי אפשר לחייבו ואינו מחוור לה כלל אלא אפשר להעמידה כגון שהיה

נראה להסביר בדרך זו, גם את הראשונים⁶² שנקטו בדין 'קלוטה כמי שהונחה' לר"ע ובדין 'מהלך כעומד' לבן עזאי, שמיירי דווקא במוציא מרשות לרשות ולא במעביר ד"א ברה"ר. ר"ע ור"ע מגדירים את מצב החפץ ביחס לרשויות, לשיטתם עצם יציאתו מרשות אחת וקליטתו או הימצאותו ברשות אחרת מוגדרים הוצאה מרשות לרשות.

לעומת זאת ניתן להתבונן בעקירה ובהנחה כמגדירות את יציאת החפץ ממקומו. דהיינו עיקר המלאכה הוא עקירת החפץ ממקומו וההנחה היא המשלימה את היציאה מהמקום.

נראה שזו היא שיטתם של התוס'ים⁶³ שנקטו שמשברא יש צורך שיהא החפץ מונח במקום חשוב בזמן העקירה אפילו אם נאמר שאין צורך להניחו במקום חשוב. התוס' שלמדו את מלאכת הוצאה מ'אל יצא איש' - אל יוציא איש, רואים בהוצאת החפץ ממקומו את עיקר הגדרת המלאכה.

לכן לשיטתם אין לחלק בין העברת ד"א אמות ברה"ר לבין הוצאה מרשות לרשות לא בדין 'זירזא דקניא'⁶⁴, ולא בדין 'קלוטה כמי שהונחה' לר"ע⁶⁵ ולא בדין 'מהלך כעומד' לבן עזאי⁶⁶.

יא. הגדרת רה"ר ע"י 60 ריבוא

למדנו בברייתא⁶⁷: "ואיזו היא רה"ר סרטיא ופלטיא גדולה ומבואות המפולשין", הדרך הבין עירונית, רחבת השוק העירונית, והרחובות המחוברים עליהן משני ראשיהם, ובברייתא נוספת⁶⁸, הוזכר גם המדבר כרה"ר. אביי ביאר את ההבדל בין הברייתות כך: "לא קשיא, כאן בזמן שישראל שרויין במדבר, כאן בזמן הזה". בזמן שישראל במדבר, והרי הוא מקום הילוך לרבים נעשה הוא רה"ר, אך בזמן הזה שאין מצויין בו הרבים, הרי הוא כרמלית. סיעה גדולה מרבתינו הגאונים והראשונים⁶⁹, כתבו שרה"ר צריכה שישים ריבוא כמו שהיו ישראל במדבר. בש"ס לא מצאנו הגדרה זו ברה"ר, ויש להתבונן מדוע

פתח רה"ר גבוה מן הרשות שלפניו וכשהוציאו הרי כאן עקירה ופירשתי במקומה במסכתא שבת פרק קמא. הרמב"ן ז"ל.

⁶² רמב"ן שבת ה ע"ב ד"ה 'הא דקסבר'; ריטב"א שם, ד"ה 'ת"ר המוציא': "ורבינו הגדול ז"ל תירץ דלא אמרו בן עזאי ור"ע אלא כשיש שם שינוי רשויות אבל כשהכל ברשות אחת לא אמרו".

⁶³ ד"ה 'ודילמא'.

⁶⁴ ח ע"ב, ד"ה 'לא מיחייב'.

⁶⁵ ד ע"א, ד"ה 'דאמרינן'.

⁶⁶ ה ע"ב, ד"ה 'בשלמא'.

⁶⁷ ו ע"א.

⁶⁸ שם ע"ב.

⁶⁹ עיין ביה"ל שמה ז, ד"ה 'שאינן שישים', שהביא את שיטות הראשונים בנושא.

חידשוה רבותינו. נראה לומר, שאם אנו מתבוננים על רה"ר כמקום הציבורי הכללי, כעולה מהפס' בתרומת המשכן, קם ועולה הצורך בשישים ריבוא. למדנו במדרש⁷⁰: "ר' הונא בשם ר' אייבו אמר ס' רבוא מלאכים היו חלים לפני יעקב אבינו בכניסתו לארץ, הה"ד ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ואין שכינה שורה פחות מששים רבוא". קהל של 60 ריבוא התנאי להשראת שכינה. אין רה"ר מופיעה כציבור, ככלל, ככנסת ישראל, עד שיהיו הציבור כשיעור הזה.

לעומת זאת, שיטת רבותינו הראשונים⁷¹ שאינה מצריכה שישים ריבוא לרה"ר, נראית מתאימה להגדרת רה"ר כמקום הריבוי והפירוד, וממילא אין צורך אלא שיהיו הרבים מצויים שם.

נראה לומר, ששתי המשמעויות שיש להוצאה, כפי שלמדנו משני המקורות, תרומת המשכן ופרשת המן, מוסכמות על שתי סיעות הראשונים, אלא שנחלקו בשאלה אלו פרטים מההגדרות המהותיות נקבעו להלכה, ומהו המקור היותר דומיננטי.

יב. רה"ר עד עשרה טפחים

למדנו במשנה⁷²: "הזורק ארבע אמות בכותל, למעלה מעשרה טפחים - כזורק באויר, למטה מעשרה טפחים - כזורק בארץ". ובגמרא⁷³: "דאין רשות הרבים למעלה מעשרה - מתניתין היא!". למדנו מהמשנה שאין רה"ר אלא עד עשרה טפחים, והאויר שלמעלה מהם הוא מקום פטור.

מהו המקור לדין זה? מדוע שונה רה"ר מרה"י שהגדרתה היא: "עולה עד לרקיע"⁷⁴? מדוע ברה"י גם האויר שלמעלה מהמחיצות מוגדר כרה"י אפילו גבוה מאה אמה, ואילו רה"ר היא רק עד עשרה טפחים?

למדנו בירושלמי⁷⁵: "מנין למעלה מי' שהיא רשות אחרת. ר' אבהו בשם רשב"ל [שמות כה כב] ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים. וכתוב [שם כ יט] אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. מה דיבור שנאמר להלן רשות

⁷⁰ בראשית רבה (וילנא) פרשת ויצא עד, יז.

⁷¹ הובאה גם היא בביה"ל הנ"ל.

⁷² ק ע"א.

⁷³ ז ע"ב.

⁷⁴ שם ע"א.

⁷⁵ שבת פ"א ה"א.

אחרת. אף דיבור שנאמר כאן רשות אחרת. וארון לא תשע טפחים הוא. דבית ר' ינאי אמרו בכפורת טפח".

כדי להבין את דברי הירושלמי, נביא את דברי 'שם משמואל'⁷⁶, בשם אביו האבני"ז, המסביר את ההבדל בין הרשויות: "כאמרם ז"ל: רה"י עולה עד לרקיע ורה"ר אינה תופסת אלא עד עשרה, **וידוע שרה"י היא בקדושה רומזת לעולם היחוד ורה"ר רומזת לעלמא דפרודא**". רה"י רומזת ליחוד, לחיבור בין שמים לארץ, היא המקום בו האדם שובת ומתחבר לקונו, ולכן גם בהגדרות ההלכתיות עולה היא עד לרקיע. לעומתה, רה"ר רומזת לעולם הפירוד, למציאות העולמית הארצית, המקום בו מתנהלת מלחמת החיים בקנאת איש מרעהו. העולם הארצי הוא מוגבל, הוא נפרד והוא נמוך, ולכן הוא מוגדר עד עשרה טפחים.

זו גם משמעות דברי הירושלמי; מצאנו במשכן ובמקדש, שהדיבור האלוקי הוא למעלה מעשרה טפחים, למעלה מהארון והכפורת. הדיבור האלוקי מגיע משמים, מרשות עליונה, אל הרשות תחתונה, אל הארץ. רה"ר המבטאת את הארציות היא עד עשרה טפחים ותו לא.

סיכום

השביתה ממלאכה עליה ציוותה התורה בשבת, אינה רק מנוחה מעמל העבודה בימי החול, אלא פניה כלפי מעלה אל מקור החיים האלוקי מתוך התבטלות וקבלת מלכותו. מלאכת ההוצאה מבטאת את שביתת האדם מהדאגה לפרנסתו ולהבאת טרף לביתו. היא קובעת את האדם במקומו נוכח פני ה' ומונעת את התנועה הארצית בין הרשויות. בשבת אין האדם יוצא מרה"י המכוונת כנגד יחידו של עולם ועולה עד לרקיע, לרה"ר המלאה ממהומת החיים הארציים. האדם מתקשר לבוראו ביחידות ולא דרך הציבוריות הישראלית המקודשת. מהותה הרוחנית של המלאכה מתגלה בפסוקים מהם נלמדה, בדברי הנביאים, בלשון המשנה, ובפרטי ההלכות. מעיין חיים גנוז בדינים, הלומד מתוך בקשת האורה זוכה ורואה ביופייה של התורה.

⁷⁶ שמיני ופרה שנת תרפ"א, ד"ה 'בפסיקתא כך פתח'.